

Historische Kring

Duiven-Groessen-Loo

Jaargang 15 nr. 2 juni 1998

Driepas

COLOFON

DRIEPAS

verenigingsblad van de Historische Kring Duiven-Groessen-Loo verschijnt drie à vier maal per jaar. Losse nummers f 5,--.

Redactie

W.F.W.M. van Heugten
Th.M.J. Jonker
M.M. Rebholz

Bestuur Historische Kring

A.Th.J. Boss (Duiven)
H.J.Th. Derksen, penningmeester (Duiven)
A.H.E. Janssen (Groessen)
K. de Jong-de Baan (Duiven)
Th.M.J. Jonker, secretaris (Loo)
M.M. Rebholz, voorzitter (Duiven)
J.F.H. te Witt, vice-voorzitter (Groessen)

Secretariaat: postbus 212, 6920 AE DUIVEN

Rabobank Duiven, rek.nr. 31.54.07.484

Postbank, rek.nr. 49.23.697

t.n.v. penningmeester Historische Kring, Duiven.

Het lidmaatschap van de Historische Kring kost f 25,-- per jaar; het partner- of gezinslidmaatschap f 10,-- per jaar.

Een abonnement op alleen DRIEPAS kost f 12,50 per jaar. Leden en abonnees buiten de gemeenten Duiven en Zevenaar betalen f 7,50 extra als bijdrage in de verzend- en portokosten.

Opzeggen van lidmaatschap of abonnement uitsluitend schriftelijk vóór 1 december van het lopende jaar.

Uit de uitgave mag niets worden overgenomen zonder schriftelijke toestemming vooraf en zonder bronvermelding.

ISSN: 0921-5549

INHOUD

<i>Th.M.J. Jonker</i>	
<i>De „wilde" vrouwen van Duiven</i>	26
<i>W.F.W.M. van Heugten</i>	
<i>Orgelbouwer Jacob Courtain in Duiven</i>	32
<i>Th.M.J. Jonker</i>	
<i>Een in memoriam voor de kraaipeer?</i>	37
<i>H. Kemperman</i>	
<i>'n Honderdjarige Westervoortse ...</i>	40
<i>R. & W. Broekhoven-Berentsen</i>	
<i>Bijzondere ontdekkingen in Duiven!</i>	43
<i>Verenigingsnieuws</i>	
<i>Jubileum J. Giesen</i>	45
<i>Open Monumenten Dag 1998</i>	45
<i>Wijziging najaarslezing</i>	46
<i>De jaarlijkse excursie 1998</i>	46
<i>Aanwinsten</i>	47
<i>Bruidssuikers & Wittebroodsweken</i>	47
<i>Cursusoverzicht 1998/1999</i>	48
<i>Jaarrooster</i>	48

DE „WILDE" VROUWEN VAN DUIVEN

De Schweizerische Illustrierte van begin november 1962 besteedde liefst twee pagina's tekst en foto's aan Duiven, een vrijwel onbekende gemeente met nog geen 6000 inwoners. Vijf maanden eerder had De Telegraaf al een verslaggever hierheen gestuurd. Hoe kwam het dat een kleine gemeente in de Liemers de landelijke en zelfs de internationale pers haalde??

De gemeenteraadsverkiezingen van 30 mei 1962

Het was allemaal begonnen als grap, toen op een gezellige avond begin '62 enkele mannelijke ingezetenen de lokale politiek eens onderhanden namen.

Veel deugde er hun inziens niet aan die gemeenteraad: er was te weinig initiatief, men liep te veel aan de leiband van de burgemeester en de gemeentesecretaris (met op de achtergrond de pastoor) en de kiezers lieten zich al jaren achtereen strikken door de zittende raadsleden. Of deze observaties op zich juist waren, doet niet ter zake, al doen krantenverslagen uit die jaren dat wél vermoeden. Een verslaggever noemde enige jaren eerder een van de raadsvergaderingen een *Babylonische spraakverwarring* en hij schreef uitgeput: *Raad van Duiven bestond het om 4½ uur lang „in de ruimte" te praten*. Hoe het ook zij, het onbehagen op die avond resulteerde in een wild idee. Men zou - bij wijze van grap - eens laten zien hoe gemakkelijk het was om de verkiezingen en dus de kiezers te beïnvloeden. Er moest een nieuwe partij komen, een tegenpartij, met een kandidatenlijst waarop alleen vrouwen zouden voorkomen.

Er was geen programma, maar een lijst met namen was snel gemaakt, de beoogde kandidaten werden gevraagd, het spel kon beginnen.

In het dorp kwam de geruchtenmachine direct op gang. Ook burgemeester Sloet hoorde er van en hij probeerde er tevergeefs

achter te komen wat er aan de hand was. Om te voorkomen, dat er via de secretarie iets zou uitlekken naar de bestaande partijen of dat de kandidaten onder druk gezet zouden worden, werd een formulier waarop de kandidatenlijst moest worden ingevuld besteld bij de Westervoortse gemeentesecretaris Beerling en bij een der initiatiefnemers thuis bezorgd. Groot was dan ook de verrassing toen in april '62 de kandidatenlijst, vergezeld van de voorgeschreven 25 handtekeningen, (waarschijnlijk) door een der kandidates werd ingediend.

Het was een van de zeven lijsten van dat verkiezingsjaar, alle zgn. lokale of wilde lijsten, die geen enkele relatie hadden met een van de landelijke politieke partijen. En omdat er alleen

Wie stonden er op lijst 7, de „vrouwenlijst“, die overigens geen enkele binding had met welke vrouwenorganisatie dan ook?

Dat waren:

M.C.J.A. Hoppenreijts-Nelissen, Duiven;
H.C. van Sadelhoff-van Rienen, Groessen;
E.R. van Gemert-Martens, Duiven;
M.Th.J.L. Otten-de Thije, Duiven;
G.A.E. Steenmans-Jansen, Duiven;
K.J.C. Clement-Maltha, Duiven.

vrouwen op de zevende lijst stonden, werd het al gauw „de wilde vrouwenlijst“ genoemd. Duiven stond op z'n kop!

De pers

De pers nam het ernstig. Nadat de regionale kranten er over hadden bericht met koppen als „*Duivense 'duiffes' dingen naar zetel in de Raad!*“ en „*Wilde (vrouwen-)lijst in Duiven*“ en later „*Wilde vrouwen' in Duiven wensen grote schoonmaak*“ meldde zich zelfs het landelijke dagblad De Telegraaf.

Onder de titel „*Mysterieuze krachten in vrouwenlijst met dokter als gangmaker*“ volgt het verslag van een zoektocht naar duidelijkheid over de motieven en achtergronden. Nadat de journalist zich aan het loket van het gemeentehuis had bekend gemaakt, werd hij verwezen naar ... caféhouder Bertus Willemsen, een lijstaanvoerder van een andere partij (lijst 6), die duidelijk niet gelukkig was met

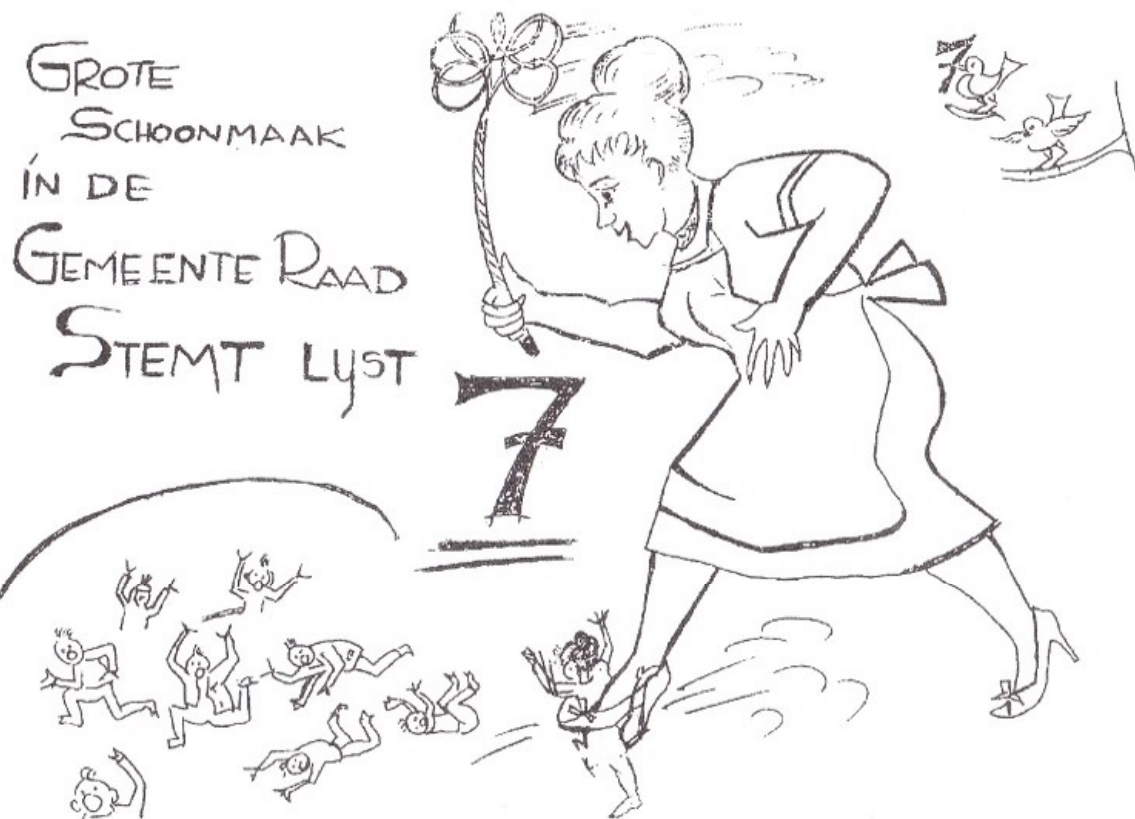
de belangstelling. Mevr. Hoppenreij's liet niet veel meer los dan dat zij door de dokter was gevraagd. Hij sprak later ook nog met dokter Vonk, die liet blijken geen hoge pet van de zittende raadsleden te hebben, maar hem tevens verzocht er niet zo zwaar aan te tillen. Maar degene, die de journalist van De Telegraaf nog de meeste informatie verschaftte, was B. Willemsen. Diens visie op het hoe en waarom is waard integraal te worden overgenomen: *Kijk het zat namelijk zo: de drie parochies die samen de gemeente Duiven vormen, hadden vroeger maar één dokter. Nu zijn het er twee. Dat is toch al niet zo fraai voor de twee concurrerende artsen, maar de klap op de vuurpijl kwam een tijd geleden, toen de gemeenteraad ook nog een vroedvrouw ging aantrekken, die eigenlijk helemaal niet nodig was. En nu schijnt de dokter het beter te vinden wat meer invloed op de raad te hebben. En dat doet hij via de vrouwenlijst.*

Na van het kastje naar de muur te zijn gestuurd, was de verslaggever niet veel wijzer geworden, want hij besloot zijn artikel met: *Of het helemaal waar is, kan ik u niet zeggen. Want behalve deze éne man deed niemand in Duiven een mond open.*

De campagne

In die dagen was het voeren van een campagne voor de gemeenteraadsverkiezingen avond- en nachtwerk. Er werden meerdere folders en affiches gemaakt, die bij voorkeur in het duister werden verspreid en opgeplakt. Dat laatste deden „de plakkers" in de buurt van plaatsen waar nogal wat mensen langs kwamen, zoals op de muren van kroegen, dus ook bij café Willemsen, en op de huizen van tegen-kandidaten. Als het mogelijk was, scheurde men de affiches van de tegenstanders eraf, zodat je moest rennen voor je hachje als die dat in de gaten kregen. De avontuurlijke aspecten van deze „duistere" expedities leverde genoeg stof om later hilarische verhalen over te vertellen.

Een van de affiches van lijst 7 wekte de boosheid van de andere partijen op. Onder het motto „*Grote schoonmaak in de gemeenteraad*" schopte een vrouw met een mattenklopper in haar hand een aantal personen van het papier af. Bij haar voet was onmiskenbaar een vrouw getekend. Voor iedereen in de gemeente Duiven

was duidelijk wie daarmee bedoeld was. Dat was tegen het zere been van lijst 1, de enige lijst die een vrouwelijke kandidaat kende. Dat was een oudgediende, mevr. M.H.A. Jansen-Weenink. Zij was al jarenlang het enige vrouwelijke raadslid en stond nu op de derde plaats van haar lijst. Er waren 41 kandidaten, verdeeld over 7 lijsten, voor maar 11 raadszetels, maar door die vrouwenlijst maakte zij plots minder kans herkozen te worden. Het werd daardoor een bijna persoonlijke strijd van mevr. Jansen en haar medestanders uit de Boerinnenbond, het K.A.V. en het Vrouwen-
gilde.

Voor- en tegenstanders van de „wilde-vrouwenlijst" schreven hun vingers blauw in pamfletten en ingezonden brieven. Dat gebeurde niet altijd even fris: een anonymus reageerde nogal fel op dokter Vonk. Zelfs aalmoezenier Verhoeven, een geziene persoonlijkheid in de gemeente, mengde zich in het publieke debat en giste naar *onuitgesproken motieven* en betwijfelde of de *bezwaren van de promotors van lijst 7 tegen de zittende gemeenteraad* door de actie van de vrouwen zouden worden opgelost. Een bewonderaar in

Heelsum klom in de pen en „dichtte“:

Aan de Wilde Duiven

Ik wil, ontroerd, mijn hulde brengen aan de vrouwen
In 't Duivenland, die alle zeven prijken
Op een verkiezingslijst. Ze kunnen niet meer bouwen
Op de mannen in de raad, die veel te snel gaan wijken
Als B en W hun plannen torpederen
Zij zwijgen dan heel stil en veel te gauw
Ze kunnen van de vrouwen hierbij nog heel veel leren
Want die praten des te meer als ze zitten in het nauw.

De vrouwen willen daden: nieuwe scholen voor de jeugd
En speeltuinen met van die mooie bomen
Het hoort toch tot der burgers grote deugd
Te zorgen dat die dingen er ook komen.
't Is een uniek geval, hoera voor die flinke vrouwen
Zij komen schoonmaak houden, maar op byzondere wijs
Zij steken dan hun handen ook nu weer uit de mouwen
Zij willen de boel zuiveren, tot elke gevraagde prijs.

En Duiven is het land, waar de vrouwen gaan regeren
De jeugd voorop, de vrouwen en dan eindelijk de mannen
Wat wil je zaliger lui lekkerland begeren
En al die plannen dan in kruiken en in kannen.

Dat die mooie vrouwenlijst veel stemmen mogen trekken
Het idee alleen verdient de allergrootste prijs
Dat dit evenement de mannen mogen wekken
En zij dan, wakker, denken: wij maakten 't al te grijs.

De verkiezingen en daarna

Toen de kruitdampen na 30 mei 1962 waren opgetrokken, bleek mevr. Hoppenreijls als enige van lijst 7 in de raad gekozen te zijn. Mevr. Jansen trouwens ook.

Onder de kop „Politik hinter dem Kochtopf“ meldde de Schweizerische Illustrierte: vor kurzem wurde Frau M.C.J.A. Hoppenreijls, eine Hausfrau im holländische Dorf Duiven, als zweite weibliche Vertreterin im elfköpfigen Gemeinderat des Dorfes feierlich vereidigt. Weer blijkt dat er weinig programma achter hun optreden zit, want

Politische Zielen haben wir keine. (...) Wir wollen bei alle Problemen mitreden. In dit opzicht onderscheidde lijst 7 zich overigens in het geheel niet van de zes andere lijsten. Van feminisme had nog niemand in die tijd gehoord, dus in dat opzicht kan niet van voorlopers gesproken worden. Maar de Zwitserse interesse is wel verklaarbaar. Het zou nog jaren duren voordat ook de Zwitserse vrouwen mochten stemmen. Dat recht hadden de Hollandse vrouwen al decennia lang. En dat hadden ze gebruikt! Of waren ze in Duiven gebruikt? Zesendertig jaar later wordt dat tegengesproken, zó herinneren de betrokkenen het zich niet. Alleen maar, hoe men er in geslaagd is om op deze manier de Duivense dorpspolitiek op stelten te zetten. En dat men er onbe-
daarlijk veel plezier bij beleefd heeft.

Th.M.J. Jonker, Loo.

Met dank aan de dames Boss-de Vries en Otten-de Thije, en aan de heren Boss, Steenmans en Vonk voor hun mondelinge informatie en knipselmappen.

ORGELBOUWER JACOB COURTAIN IN DUIVEN

Het eerste artikel dat de latere archivaris van Geldern (D), Gregor Hövelmann, als jonge student in 1953 schreef handelde over het orgel van de kerk in Hoog-Elten. Al zoekend naar orgelonderdelen in de toen nog in puin liggende kerk ontdekte hij dat het Eltense orgel mogelijk van Jacob Courtain was, een niet onbelangrijke orgelbouwer die zijn roem dankt aan zijn orgels in Noord-Duitsland.

Toen ik nu zo'n tien jaar geleden dat artikel las, herinnerde ik me de naam Courtain ook in het Duivens kerkarchief te zijn tegengekomen. Via het Duivens kerkarchief kwam ik terecht in de Gerechtelijke archieven van de voormalige Kleefse enclaves in het Rijksarchief te Arnhem. Daar vond ik een bundel met stukken inclusief een compleet orgelbestek ondertekend door de meester zelf. In een uitvoerig artikel heb ik hierover gepubliceerd in het Jaarboek Achterhoek en Liemers van 1989. Een samenvatting met aanvullingen volgt onder. Voor de verschillende disposities en andere meer technische gegevens alsmede de literatuur- en bronverwijzingen verwijs ik graag naar het artikel in het Jaarboek.

Het oudste orgel

Wanneer voor het eerst een orgel in de Duivense kerk geplaatst werd is niet meer te achterhalen. De oudste vermelding dateert uit de tweede helft van de 17e eeuw. Op 11 november 1667 werd een klein orgel met vijf registers voor het eerst bespeeld. Aangezien het een bescheiden instrument was, zou het best het eerste orgel kunnen zijn dat ooit in de Duivense kerk werd geplaatst. De aanschaf was mogelijk door een milde gift van een zekere Anna Leijdsheer. Dit orgel moet niet geheel aan de verwachtingen hebben voldaan want enkele jaren later trad het kerkbestuur in contact met orgelbouwer Robert Ringelberg uit het Rijnstadje Grieth. Overeengekomen werd een groter orgel van 9 registers te plaatsen voor en bedrag van 400 Kleefse daalders. Aanleiding

vormde de nalatenschap van Johannes Pael, die 50 jaar koster was geweest. Hij liet 300 Kleefse daalders na aan de kerk.

In de volgende periode van bijna 100 jaar vernemen we weinig over orgels. Wel treffen we in de kerkrekeningen uitgaven aan voor salarissen van de organist en degene die de blaasbalg bediende. Ook zijn uitgaven genoteerd voor kleine reparaties en het stemmen. In een aantal gevallen wordt ook de naam van de orgelbouwer genoemd. Zo verzorgde in 1690 een zekere Morlet uit het bekende Kleefs/Gelderse geslacht van orgelbouwers enkele reparaties.

1771: de kerk van Duiven krijgt een nieuw orgel

In de jaren zestig van de 18e eeuw wordt het Duivense orgel steeds maar slechter. In de loop van 1768 blijkt het kerkbestuur in contact gekomen te zijn met een zekere Jacob Courtain. En daarmee begint een boeiende periode voor de Duivense parochie. Volgens mondelinge overlevering zou Courtain een Franse officier zijn geweest, die wegens een duel uit Frankrijk was gevlucht. Een dergelijk manhaftig avontuur is natuurlijk niet geheel uit te sluiten, maar we mogen aannemen dat de werkelijkheid minder romantisch was. Het is waarschijnlijker dat er na de Zevenjarige Oorlog (1756 - 1763) en de daarop volgende economische crisis, voor veel ambachtslieden, en dus ook voor de jonge orgelbouwer Jacob Courtain, weinig anders opzat dan op 'Wanderschaft' te gaan om werk te vinden. Wel is het mogelijk dat Courtain als Franse soldaat/officier tijdens de Zevenjarige Oorlog in het Kleefland is geweest en zodoende hier kennissen had via wie hij in contact kwam met het Duivens kerkbestuur.

In mei 1768, als er een akkoord gemaakt wordt voor de reparatie van het bestaande orgel, blijkt Courtain in Elten te wonen. De begrote kosten van de reparatie beliepen 35 ducaten ofwel 183 gulden en 15 stuivers 'hollands'. Verder bedong hij vrij kost en dagelijks een fles rode wijn. Dit laatste was min of meer gebruikelijk onder orgelbouwers.

Courtain blijkt zo'n dertig dagen aan het orgel gewerkt te hebben. De werkzaamheden werden echter niet voltooid. Was het orgel te

slecht? Vermoedelijk wel want op 9 december 1770 werd er een nieuw contract met Courtain gesloten, nu voor een nieuw orgel dat in de bestaande buitenkast op de orgelzolder geplaatst moest worden. Ook moest hij de bestaande blaasbalken gebruiken. De complete overeenkomst inclusief het bestek bevindt zich thans in de Gerechterlijke archieven der voormalige Kleefse enclaves. Zoals vermeld in de stukken zelf werd het contract getekend in de kleine zijkamer van de pastorie door pastoor Van der Veeke, oudkerkmeester Peter Heijndendaal, kerkmeester Peelen, Rudolph Heijndendaal, de Emmerikse burgemeester Reinier Kelderman en een zekere majoor Peter Dammeling. Waarom beide laatstgenoemde heren bij dit contract betrokken waren is onduidelijk.

Courtain begon in de loop van 1771 met de werkzaamheden. De windlade met de pijpen werd te Elten gebouwd. In oktober 1771 begon Courtain met de plaatsing in de kerk. De Duivense timmerman Hendrik Schutte verrichtte in november maar ook nog in januari en februari 1772 de nodige hand- en spandiensten. Van 20 januari tot 26 februari verbleef Courtain onafgebroken te Duiven; hij logeerde bij de oudkerkmeester Heijndendaal. Op laatstgenoemde datum werd het orgel opgeleverd in aanwezigheid van twee experts. Ofschoon men alles volgens het bestek gebouwd vond, was men over de stemming van enkele registers niet geheel tevreden. Courtain beloofde ze in orde te brengen en daarmee zou de zaak tot ieders tevredenheid geregeld zijn, ware het niet dat de extra kosten met name voor het verblijf van Courtain te Duiven fors uit de hand gelopen waren. Daarbij kwam dat Peter Heijndendaal een groot bedrag had voorgesloten dat het kerkbestuur niet wilden terugbetalen. Ook was het kerkbestuur het niet eens met de kosten die Heijndendaal voor logies van Courtain in rekening bracht. Pas in de loop van 1776 blijkt de zaak geregeld te zijn. Als intermediair trad de Emmerikse burgemeester Kelderman op. Uiteindelijk werd P. Heijndendaal na een gerechtelijke procedure in het gelijk gesteld en moest de Duivense kerk behalve het omstreden bedrag ook 76 gulden aan proceskosten betalen.

Wie was Jacob Courtain ?

In de grijsheid van het alledaagse leven in Duiven bracht de komst van de Franse officier en orgelbouwer Jacob Courtain rond 1770 even kleur. Hij moet in de ogen van de Duivense bevolking zeker een 'man van de wereld' zijn geweest met een ruime blik over de grens en met iets exotisch als kennis van orgels. Helaas weten we niet hoe het orgel uit 1772 geklonken heeft. Gezien zijn betrekkelijk jonge leeftijd waarop Courtain het orgel bouwde zal het misschien nog niet de kwaliteit hebben gehad die zijn latere orgels kenmerken. Orgelkenner J.F. van Os typeert deze als een merkwaardige synthese van Rijnlandse en Franse orgelbouw, waarbij het Franse element domineert.

Over zijn persoon en personalia is niets bekend: doop-, trouw- noch overlijdensgegevens zijn voorhanden evenmin is bekend of hij kinderen had. Intensief onderzoek hiernaar door L. Garbé en G. Schwake in de jaren dertig leverde zo weinig informatie op dat laatstgenoemde zelfs veronderstelde dat 'J.Courtain' eigenlijk een schuilnaam was. Gelet op diens mogelijke vlucht uit Frankrijk zou dat niet onmogelijk kunnen zijn.

Met zijn voor- en achternaam zijn echter nog meer raadsels verbonden. Zo treft men in de archiefstukken steeds Jacob en niet Jacques aan, hetgeen men bij een Fransman zou verwachten. Deze stukken zijn overigens in het Kleefs-Nederlands gesteld: er is geen woord Frans bij. Ook zijn achternaam roept vragen op. Is Courtain mogelijk een verfransing van de Nederlandse naam 'Koerten' of in Duitse spelling 'Kurten'? Opvallend is dat omstreeks 1770 in verband met een orgel in Groessen de naam 'Kuerten' valt. Zo'n vijftig jaar later is in Huissen een orgelmaker met die naam werkzaam!

Een nog interessanter raadsel is dat van zijn opleiding. Als het waar is dat hij aanvankelijk officier was, hoe komt hij ertoe orgelbouwer te worden? Heeft hij zich daarbij zelf als autodidact in het toch moeilijke vak van orgelbouwer bekwaamd? In dit verband wordt wel gewezen op het standaardwerk van Dom F. Bédor de Celles: *L'art du facteur d'orgues*, dat tussen 1766 en 1778 in drie delen verscheen en waarnaar Courtain zich bij zijn latere orgels

sterk richtte.

De opdracht uit 1777 om het orgel in de St.Aldegondiskerk van Emmerik te bouwen wijst mogelijk in de richting van Ludwig König als leermeester. Deze beroemde orgelbouwer werkte met een aantal knechts in 1771-1772 aan het orgel in de Stevenskerk van Nijmegen. Mogelijk was Courtain een van die knechten en is hij als vakman opgevallen bij de rijke Nijmeegse juffer Rutje Tingnagel. Deze dame schonk in 1777 3000 gulden voor het Emmerikse orgel onder beding dat Courtain en alleen Courtain het orgel zou bouwen.

Maar keren we terug naar Duiven. Dit Liemerse dorp moet voor de orgelbouwer Courtain zeker van betekenis zijn geweest. Voor zover we nu kunnen nagaan is het Duivense orgel Courtains eerste instrument dat hij op eigen kracht bouwde. Enkele jaren later volgden orgels te Hoog-Elten, in de St.Aldegondiskerk van Emmerik, in de Lutherse kerk te Arnhem, de Dom van Xanten. Zijn internationale roem dankt hij aan zijn latere orgels in de Dom en in de Mariakerk van Osnabrück en in de Lambertuskerk van Oldenburg in Noord-Duitsland. Duiven zou bijgevolg het startpunt kunnen zijn geweest van een carrière die Courtain aanzien en roem bracht.

In 1768 kwam Courtain via zijn opdracht voor de Duivense kerk in de gezichtskring van de geschiedenis als een geheimzinnige officier met een raadselachtig verleden. Ruim vijftig jaar later verdween hij weer in de nevelen van de tijd als een afgeleefde en verpauperde man. In 1825 zou hij in Burgsteinfurt in armoede overleden zijn. Maar dat weet men zelfs niet zeker.

W.F.W.M. van Heugten, Duiven.

EEN IN MEMORIAM VOOR DE KRAAIPEER?

De blijkbaar onvermijdbare Betuwelijn leidt er toe, dat steeds meer mensen gaan beseffen hoe ingrijpend de gevolgen zullen zijn. Niet alleen voor hen persoonlijk omdat ze hun huis moeten verlaten of hun bedrijf moeten opgeven, of omdat ze de rest van hun leven tegen een hoge geluidswal zullen aankijken. Maar ook het landschap gaat veranderen, want wegen worden verlegd of afgesloten, kavels grond worden doorsneden, begroeiing moet verdwijnen, dieren raken hun leefgebied kwijt.

Zaken die zo lang als vanzelfsprekend zijn ervaren, zo vanzelfsprekend dat men ze niet als bijzonder zag, gaat men - onder invloed van de komende veranderingen - met andere ogen bekijken.

Neem nu die zeer oude perenboom in Groessen, aan de Schraleweidsestraat, op het erf van Theet Wolters. Of die boom werkelijk gaat verdwijnen is onzeker, hij staat net aan de grens van het tracé. Maar hij zal straks niet meer staan in een door de natuur gevormd en door agrariërs gebruikt landschap, zoals nu. En hij is oud, zeer oud! Ouder dan Theet Wolters. Misschien jonger dan Theet en zijn broer Bernard samen, want die tellen bij elkaar 180 jaar. Toen beide broers nog jong waren, was de boom al oud. De schatting is dat de boom minstens 150 jaar is en hij heeft in de afgelopen lente nog schitterend in bloei gestaan. Als laatste van zijn soort in deze omgeving.

Het is een kraaipeer, een stoofpeer van de familie *pyrus communis* of houtpeer. Het woord *pyrus* komt uit het Grieks en betekent zowel **vuur** (vgl. pyromaan) als **piramide**. De vrucht is spits, heeft een piramidevorm, terwijl de peer meer zonnewarmte nodig heeft dan het verre familielid de appel. Al in prehistorische tijden was de wilde peer bekend. Perenhout werd altijd gewaardeerd om zijn homogene vezel en gelijkmatige structuur. Beeldensnijders gebruikten het graag en ook de wapenmakers wisten er goede schachten voor de lansen van te maken. De perenboom kan wel twee maal zo oud worden als de appelboom en andere fruitbomen, zodat meerdere generaties ervan konden profiteren. In de oude

De kraaipeerboom in volle bloei in het voorjaar van 1998 (foto: Th.M.J. Jonker).

literatuur staat de kraaipeer reeds vermeld: in het middeleeuwse Gelders keukenboek als *crayperen*, donkere en slanke peren. Maar of dat dezelfde is als deze, is niet na te gaan, hoewel de kraaipeer tot een oud cultuurras schijnt te behoren.

Toen Theet in 1949 op de familieboerderij kwam, lag ernaast een ruim honderd jaar oude bongerd met peren- en appelbomen door elkaar. Er moeten in de omgeving veel meer van deze perenbomen hebben gestaan, tot in Loo toe. Allemaal afkomstig van die ene overgebleven boom. Ze gaven een rijke oogst, die veel geld opleverde want alles werd naar Engeland geëxporteerd. In Nederland was er nauwelijks vraag naar.

In de familie Wolters werd de peer ook wel *werkendammer* genoemd. Een buurman heeft ooit deze naam als volgt verklaard. Vroeger leefden er nogal wat schippers in onze omgeving. Een van die schippers kwam door zijn werk enige keren in de plaats Werkendam. Daar zag hij in de tuin van de dominee de kraaipeer. Hij moest tot de winter wachten en toen heeft hij enkele enten opgestuurd. Die zijn geënt op een wilde stam bij oudoom Jan Wolters aan de dijk. En dat is de boom, die er nu nog staat.

Th.M.J. Jonker, Loo.

Met dank aan de gebroeders Bernard (91 jaar) en Theet Wolters (89 jaar).
Literatuur: Herman Vandommele, Peren voor Miljoenen (Sint-Niklaas, 1979)

'N HONDERDJARIGE WESTERVOORTSE ...

Toen we binnenstapten in de woning Thuvinepark 118 zat ze rustig te borduren onder een ingelijste merklap, die ze in 1910 zelf had gemaakt.

Trien Peters-Keultjes, op 14 maart 1898 geboren op de Schans in het laatste huis van Westervoort. Ik ben haar daar in Thuvine gaan bezoeken, samen met haar zoon Wim Peters uit Loo.

Haar vader heette Arnoldus (Nol) Keultjes en haar moeder Elisabeth Driessen. Ze

had een zus en vier broers. Nol Keultjes zat in de gemeenteraad van Westervoort samen met vijf raadsleden en burgemeester Vos de Wael.

Buren op de Schans waren in die dagen, aan het begin van de eeuw, D. en J. van Rheede, Dorus Peelen (later Jan en Theed), Hent Mulder, Piet Stevens en Dolleman op de Clossei.

Trientje Keultjes ging zeven jaar in Westervoort naar school in de Openbare School aan het Kerkpad. De bovenmeester heette Ravenhorst. Zangles kreeg ze van meester de Thije met vioolbegeleiding. Bewaarschool of kleuterschool bestonden toen nog niet. Zingen kon ze wel, want ze ging later naar de Zangvereniging waar Jochem Oversteeg dirigeerde. Het was de eerste Openbare School van Westervoort en de leerlingen waren zowel katholiek als protestant! Ze ging later in Huissen naar de naaischool. Niet naar de nonnen in Westervoort, die waren haar *te fiemelig* af. Rozenkrans bidden onder het werk, dat ging haar te ver. Maar 's avonds bidt ze hem nog altijd! Na schooltijd was het thuis werken geblazen. haar ouders hadden een gemengd boerenbedrijfje met wat varkens, kippen en vijf koeien. Geen weelde dus! Ze zegt zelf dat

ze geen leuke jeugd heeft gehad.

Toen ze 20 jaar was, stierf haar moeder en stond zij voor de huishouding. Ze trouwde in 1928 met Gerardus Peters, die knecht was bij boer Peelen, eerst in het gemeentehuis en een week later (3 mei) in de nieuwe kerk. Pastoor Hoogveldt zegende het huwelijk in. Ze kreeg twee kinderen, Wim en Bets. Terloops vertelt ze dat de winter van 1929 een zeer koude was. Haar man liep toen bijvoorbeeld over de Rijn naar Angeren.

Als er de tijd voor was, ging ze in Westervoort dansen maar in Loo feesten! In Westervoort kon je dansen bij Holland, Koenen (later Huuskes) en Hugén. Bij Hugén was de danszaal boven. In Loo vond ze de gemeenschap hechter, de mensen waren daar meer één met elkaar. In Loo en op de Schans waren veel schippers en vissers. Aan dat vissen op de Rijn heeft ze nog veel herinneringen. De scheepvaart was toen nog zeilend (later stoom), lange vlotten boomstammen uit het Schwarzwald dreven toen nog de rivier af. De bootjes, die ze voor het vissen gebruikten, heetten „vliegers” en hadden direct achter de zitplank een vierkant gat in de bodem waarin de gevangen vis werd bewaard. Om zalm te vangen werden dwars over de Rijn netten gespannen die aan rekken met tonnen dreven. Deze netten hadden grote mazen (de zalmen waren groot en kleine visjes konden er doorheen). ’n Eind verderop was dan weer zo’n net. Tussen die twee netten werd de zalm met schepnetten uit de Rijn gehaald. Op bepaalde tijden (mei) werd er gevestigd op alvers en prikken. Kleine visjes, die als lokvisjes aan de zeevissers werden verkocht. Als er voldoende gevangen waren, gingen ze in tenen korven, die in het water lagen achter de bootjes, en dan voer men naar Kampen of Rotterdam om de visjes aan de man te brengen. Trien Keultjes weet ook nog heel goed dat in Loo de schutterij Willem Tell in 1923 werd opgericht. Willem Tell stond op het vaandel. Na de oorlog van 40-45 moest dat vaandel vernieuwd worden wegens slijtage. De toenmalige pastoor Van Schaik weigerde echter het vaandel met de naam Willem Tell in te zegenen. Er moest Sint Sebastiaan op! Nu staat er weer Willem Tell op.

Trien Keultjes was een bijzondere en vooruitstrevende vrouw. Toen ze 16 jaar was (1914) zette ze zich, op verzoek van haar

vader en de burgemeester, in voor het vrouwenkiesrecht. Maar daar was de tijd nog lang niet rijp voor. Met Door Mulder liep ze de vrouwen in Westervoort af, *mar die vonde 't mar mannenwark en stonde liever an de waskuup ...* Haar favoriete keus is nu „Gemeentebelangen“!

Nu is ze al weer 14 jaar in Thuvine en het bevalt haar daar goed, al vindt ze het niet zo gezellig als vroeger. Toen was het kleiner en kende ze iedereen, zelfs de directeur kwam toen regelmatig bij haar binnen. Maar ze eet er lekker; er is veel keuze in de menu's en ze kan nog lopen al gebruikt ze buiten haar karretje. De krant leest ze niet meer (*wah mo'k nog meer wete!*), maar wel leest ze het Duivoorts Weekblad en de DuivenPost en ... boeken over de Liemers en de Achterhoek!

Op mijn vraag hoe het komt dat ze zo oud werd, is haar resolute antwoord: *'k Heb altied hard motte warke en nooit gin millesiene hoeve te gebruke, 't ziekenhuus ken ik niet. Mar 's aoves nim ik wel twee citroentjes en now bin 'k net zo oud als de Rabobank en kan 'k ze door 'n hand geve!*

Als we weer buiten lopen, zwaait ze ons vrolijk na vanuit haar woning door de geopende deur van waaruit ze ook haar (5) kleinkinderen en haar (5) achterkleinkinderen aan kan zien komen. Catharina Hendrina Peters-keultjes, 'n sterke vrouw die je de honderd jaar niet aanziet.

Van hatte gefilleseteerd, Trien en bedank veur 't gezellige präötje!!
En met dank aan Wim Peters.

H. Kemperman, Westervoort.

Met vriendelijke dank aan H. Kemperman en de redactie van BIJ DE TIJD, het kwartaalblad van de Historische Kring Westervoort, waarin dit artikel, weliswaar iets uitgebreider, in maart 1998 verscheen. Redactie.

BIJZONDERE ONTDEKKINGEN IN DUIVEN!

Op de dinsdagavonden 14 en 28 april bezochten wij de genealogie-avonden van de Historische Kring Duiven-Groessen-Loo. Het doel van ons bezoek was om gegevens over de familie Wolters in Duiven, Groessen en Loo te verzamelen.

Wij waren door onderzoek in het Rijks Archief te Arnhem en het Centraal Bureau voor Genealogie in Den Haag er al achter gekomen, dat omstreeks 1820 Everardus Wolters uit Westervoort zich met zijn echtgenote Gisberta Kragten in een boerderij in Groessen vestigde (nu Leuversedijk 10).

Everardus Wolters en Gisberta Kragten kunnen daarom beschouwd worden als de stamouders van een uitgebreide familie Wolters, van wie momenteel nakomelingen leven in o.a. Duiven en Groessen.

Een kleinzoon van Everardus Wolters en Gisberta Kragten stak in 1899 de Rijn over en vestigde zich in het Overbetuwe Ressen.

Deze Hendrikus Wolters en zijn vrouw Martha Kummeling zijn de stamouders van de Ressense tak van de familie Wolters.

Een belangrijk bestaansmiddel binnen de familie Wolters was en is nog steeds de fruitteelt.

Onze belangstelling voor de Historische Kring was gewekt, omdat we in een van de nummers van DRIEPAS hadden gelezen, dat de vereniging beschikte over gezinsbladen, samengesteld aan de hand van de doopboeken van de r.k. parochies van Duiven, Groessen en Loo. Deze gegevens waren verzameld uit doopboeken, die niet aanwezig waren in het Rijks Archief Arnhem. Het was meteen raak!

Aan de hand van de gezinsbladen kon worden vastgesteld,

1. dat de tot dan toe voor ons oudste Wolters (Hermanus Wolters uit Westervoort) de jongste zoon was van het echtpaar Jacobus Wolters en Maria Moers;
2. dat deze Hermanus nog een oudere broer en zus had;
3. dat deze oudere broer Wolterus Wolters heeft geheten;
4. dat vader Jacobus Wolters de jongste zoon was van het

echtpaar Wolter Berndts en Hemke Jansen, en dat zij nóg twee zoons hadden.

Zo kwamen wij er achter, dat aan het einde van de 17de eeuw de familienaam Wolters in gebruik kwam. Wolters Berndts en Hemke Jansen lieten hun kinderen dopen onder de naam Wolters (= Wolterszoon).

Door onze bezoeken waren wij maar liefst twee generaties verder in het verleden doorgedrongen en wij hadden de oorsprong van de familienaam gevonden.

Thuis ontdekten we aan de hand van de vele gegevens, die we al hadden verzameld in Arnhem en den Haag, dat er ook verbindingen konden worden gelegd tussen vele personen in Westervoort met de familienaam Wolters en de familie in Duiven en Groessen. Vele stukjes uit de genealogische legpuzzel konden worden ingepast.

Op de familie-reünie van de familie Wolters (7 juni op De Stokhorst) zal een groot overzicht van de gehele familie Wolters bekeken worden. Dit overzicht bestrijkt zeven generaties, vanaf de tweede helft van de 17de eeuw tot bijna de 21ste eeuw, op meer dan twintig A4-vellen.

Raymond en Wies Broekhoven-Berentsen, Pijnacker.

VERENIGINGSNIEUWS

Jubileum J. Giesen

Als een tijdschrift als de onze in juni z'n definitieve vorm krijgt, kan er niet adequaat op de actualiteit worden ingespeeld. Dat is jammer, want nu lijkt het als mosterd na de maaltijd als wij nog even terugblikken op het 25-jarig jubileum van de heer J. Giesen als archivaris van het streekarchivariaat De Liemers en Doesburg. Velen hebben geprofiteerd van zijn geduldige behulpzaamheid bij het zoeken in het kader van een of ander genealogisch onderzoek, of zijn via zijn tips op het spoor gekomen van de puzzelstukjes van de lokale geschiedschrijving en ons tijdschrift heeft in verschillende keren bijdragen van zijn hand mogen publiceren. Uiteraard heeft de Historische Kring acte de présence gegeven op 3 juni 1998, toen in het Zevenaarse gemeentehuis terecht ruim aandacht werd besteed aan de verdiensten van de heer Giesen. Het is laat maar toch passend om ook in ons tijdschrift zwart op wit onze felicitaties aan zijn adres op te nemen.

Ter gelegenheid van dit jubileum heeft een aantal personen een „vriendenboek" samengesteld. Dit 400 pagina's tellende boek kost f 25,00 en is ook via de Historische Kring verkrijgbaar.

In relatie tot ons „werkgebied" zijn artikelen opgenomen over *Kerkenpaden* (J. te Witt), *De verdwenen buurtschap Leuven* (B. Bruins), *Een 18e eeuwse liederenhandschrift uit het Huissense Elisabethconvent aanwezig in het Groessense kerkarchief* (W. van Heugten), *Tabaksteelt in de stad Sevenaer en het Ambt Lijmers* (H. Degen), en *De pauselijke zouaven uit de Liemers* (W. Hollander).

Open Monumentendag 1998

De jaarlijkse Open Monumenten dag is dit jaar op 12 september. Het zal zich hoofdzakelijk afspelen in Groessen, rondom de boerderij van Diesfeldt, Leuvensestraat 1, waar tegen die tijd - naar verwachting - de restauratie zal zijn begonnen. Over de details zal in de lokale en regionale pers worden gepubliceerd.

Wijziging najaarslezing

De lezing, die op 21 september 1998 zou plaatsvinden, is verschoven naar maandag 28 september; aanvang 20.00 uur. Op deze avond zal de heer A.W.A. Bruins uit Zevenaar met assistentie van de heer J. te Witt een diapresentatie verzorgen over oude boerderijen in de Liemers en hun bewoningsgeschiedenis, in het bijzonder in de gemeente Duiven. De heer Bruins heeft op dit terrein al vele jaren onderzoek verricht en daardoor interessante gegevens boven water gehaald.

Wij hopen op een grote opkomst.

De jaarlijkse excursie 1998

Op 30 mei j.l. hadden 16 personen zich „losgescheurd" van het televisieverslag van het huwelijk van Marilène en Maurits en zich verzameld bij de parkeerplaats aan het Eilandplein. Veertien van hen begaven zich per fiets en twee met de auto om één uur op weg. Eerst naar De Schans om daar te horen wat ooit - in het begin van de vijftiger jaren - de diepere, uiterst geheime bedoelingen waren geweest van het kolossale bouwwerk, dat onlangs bij de dijkverbetering zichtbaar was gemaakt. Het was zo geheim, dat er bijvoorbeeld in Westervoort drie aannemers aan gewerkt hebben, ieder voor een deel van het object, maar zo dat geen van de drie inzicht had in het geheel. Dit *kunstwerk*, zoals „de polder" het placht te noemen, was onderdeel van zgn. IJssellinie. Bij een aanval uit het oosten (het Russische gevaar!) zou een strook grond tussen Nijmegen en Zwolle, ong. 100 km lang en gemiddeld 500 m breed, onder water worden gezet. Ongeveer 200 jaar eerder was nabij deze plek een *inlaatsluis* gesitueerd, om het land tot Doesburg te inunderen in het geval van een Franse aanval. De naam De Schans is een herinnering aan het fort Geldersoorth uit 1742, die de sluis moest beschermen.

Ook werd nog even stil gestaan bij de gemeentegrens tussen Duiven en Huissen, aan deze kant van de Rijn, en de ambivalente positie van de Middelwaard (postcode en telefoon van Duiven maar gemeentelijke belastingen aan Huissen). Vervolgens werd in

een voorzichtige regenbui per pont naar Huissen overgestoken. In het stadsmuseum „De Hof van Hessen" gaf de ons inmiddels bekende Piet Driessen een rondleiding door het fraaie patricierspand; een klein, overzichtelijk en goed ingericht museum, waar de Historische Kring Huessen terecht trots op kan zijn. Het is beslist de moeite waard om nogmaals over te steken en de bijzondere collectie eens rustig te bekijken.

Na een koffiepauze begon onder leiding van de heer Jan Zweers de stadswandeling. Ook hij gaf met verve een goed idee over het stadje Huissen, het Dominicaner klooster, de verdwenen stadspoorten, kortom alles wat de Huissenaren zo dierbaar is. We hadden niet eens in de gaten dat de afgesproken eindtijd ruimschoots overschreden was! Iedereen was het over eens, dat het een geslaagde excursie was geweest. En dat zo dicht bij huis!

Aanwinsten

Al lang was het bij de Historische Kring bekend, dat Marco Zweers, toen lid van onze vereniging, ooit een verzameling van bijzondere gegevens bijeen had gebracht. Het is een register op de panden in de gemeente Duiven in de negentiende eeuw, waarvan hij heeft getracht de eigendoms- en bewoningssgeschiedenis vast te leggen, gekoppeld aan de huidige huisnummering.

Na zijn vertrek uit de gemeente is Frank Boekhorst (Loo) in het bezit gekomen van de collectie, die door hem verder is uitgebouwd. Nu Frank langdurig op reis is gegaan, heeft hij op zijn beurt het geheel overgedragen aan de Historische Kring. Wij zijn daar erg blij mee. Het is een waardevolle aanwinst en van groot belang voor bijvoorbeeld boerderij- en genealogisch onderzoek.

Bruidssuikers & Wittebroodsweken

Onder bovenstaande titel is in het Liemers Museum van 14 juni tot en met 13 september a.s. een tentoonstelling over de rituelen en gebruiken rondom het huwelijk. De grondslag van de tentoonstelling is materiaal van het Nederlands Centrum voor Volkscultuur te Utrecht. Daaraan zijn bijzondere foto's en unieke voorwerpen uit

de Liemers toegevoegd.

Openingstijden: zondag, woensdag en vrijdag van 14.00 - 17.00 uur;
dinsdag en donderdag van 10.00 - 12.30 uur.

Cursusoverzicht 1998/1999

Wederom heeft het Gelders Oudheidkundig Contact een cursusoverzicht uitgebracht. Voor de leden van onze vereniging en andere geïnteresseerden zijn met name de cursussen op het gebied van de geschiedenis en geschiedbeoefening en de cursussen in de genealogie en paleografie, zowel voor beginners als gevorderden, de moeite waard.

Het cursusoverzicht is ter inzage bij de secretaris, maar is ook gratis verkrijgbaar bij het *Gelders Oudheidkundig Contact, postbus 4040, 7200 BA Zutphen*.

JAARROOSTER t/m december 1998

maand/jaar	algem. verg. werkgr.	inloop-/ openav. of lezing	jaar- verg.	excur- sie	genea- logie
sept.	17	28 lez.			8 & 22
okt.		19 inl.			13 & 27
nov.		16 open			10 & 24
dec.					8 & 22

De zgn. Open Avonden in onze lokatie (zaal 5).
Inloopavonden en lezingen in de grote zaal.

DRUKKERIJ BEERENS - GROESSEN

ISSN 0921-5549

